

BATA JÁNOS

Az Béla kerálnak, másodsor

(Válaszféle Csorba Béla Hozzászólásához)

Kedves Béla,

kérek engedd meg, hogy válaszoljak, vagy legalábbis megpróbáljak válaszolni azokra az észrevételekre, amelyeket írásom kapcsán (A költő, aki tette a dolgát és elmondta, amit mondania kellett, Aracs 2003. június 4.) fölvetettél. Válaszomban csupán érintőlegesen foglalkozom a megjegyzéseiddel, mivel szándékomban áll a későbbiekben egy részletesebb dolgozatot írni a nyolcvanas évek Symposionjáról, valamint az ebből kinövő Ex Symposionról.

A pontosság érdekében c. hozzászólásodban (Aracs, 2003. augusztus 20.) azt mondd, az 1982. december 21-ei Frankfurter Rundschau-beli Illyés-interjút, valamint az ehhez kapcsolódó Bori-cikket elemző írásomban, nagyon helyesen, kitértem „az Új Symposionra is, amelyre a hatalom mintegy a Bori-cikkel párhuzamosan csapott le”. Szerinted jól sejtem, hogy a Sziveri-féle szerkesztőség május 9-ei menesztésében közrejátszott az Illyés-vers megjelentetése. Ezen megállapításod igazolásaképp idézel a Forum Hetilapok KSZ-alapszervezetének Értékelések, megállapodások és határozatok az Új Symposion társadalmi, művészeti és kritikai folyóirat eszmei-politikai elemzése és fölmérése alapján című dokumentumából: „...politikai érzéketlenségre vall az a tény is, hogy a folyóirat utóbbi számaiban olyan külföldi szerzők műveit közölte túlsúlyban, akiket országaikban ellenzéki íróknak tartanak, s ezzel a külföldi írók szócsöveként szerepelt a folyóirat. Sajnálatos politikai félreértésre adott okot Illyés Gyula Egy mondat a zsarnokságról című versének a közlése is.”

Ugyanerről a témáról a Forum kiadásában megjelent EX-évkönyvében 1990-ben (Újvidék, 1990) található Ha a szakszervezet szerezne egy disznót, és meg lehetne venni felét (Följegyzések bornírt ügyekről) c. naplójegyzetekben egy pártértekezletről a következőket Te magad írod: „1983. április 2. ...Ezután kisebb vita alakul ki az Illyés-versre vonatkozó határozati javas-

lati mondat megfogalmazása körül. Sziveri jogosan kéri annak a résznek a törlését, amely összefüggésbe akarja hozni Illyés versét a F. Rundschauban megjelent interjúval. Ez szemérmetlen hazugság. Ennyire még a pártalapszervezet egyébként szolgálkú derékhadának többsége sem romlott lelkű. (A kiemelés tőlem, B. J.) Erdélyi Károly szerint nem az a kérdés, mikor jelent meg egyik és mikor a másik szöveg „az akusztikája ugyanaz”. (Piciny Loyola Ignác). Erre mindenki Fehér Kálmánra pislog. Kétértelműen nyilatkozik: „Én itt most nem akarok a pánhungarizmusról beszélni...” A többség (pontosabban csak a párttitkár, a többi hallgatólagosan egyezik bele) úgy értelmezi: nem akar pánhungarizmusról beszélni, ergo, töröljük az erre vonatkozó részt. A törlés megtörténik. Fehér Kálmán *fehér*, mint a fal, Erdélyi savanyú... Vagyis mást akartak. Röhögök rajtuk. De már csak befelé...”

Hozzászólásodat a kommunista szövetségi alapszervezet idézett értékelése után így folytatod: „Bata János a későbbiekben még néhány sort szentel a Sziveri-féle Új Symposionnak:

»A Sziveri-féle szerkesztőség meghurcolásának perzekutorai magyarok voltak, a szerkesztőség fő bűne azonban nem a 'magyarkodás' volt, hanem az, hogy olyan ultrabalos eszméket terjesztettek, amelyek a szerb nacionalista irodalomban (!) gyökereztek. «

Sajnos a fenti szövegrészből nem derül ki egyértelműen, hogy Bata itt a saját álláspontját közli-e, avagy az egykori perzekutorokét meséli át. A hivatalos pártideológia nyilvánosan, emlékezetem szerint, sohasem nevezte a Sziveri-féle lapot ultrabalodalinnak.”

Majd: „...Én csak remélni merem, hogy a kétértelmű megfogalmazás leple alatt Bata János sem kíván valami hasonlót produkálni post festa. Ilyen összefüggésekbe állítva ugyanis elég nehéz volna megmagyarázni, hogy mit akart az állítólag szerb nacionalista irodalomban gyökerező ultrabalos szerkesztőség a már említett Illyés-vers megjelentetésével, mit a lengyelek-

kel fraternizáló Solidarność-számmal, vagy mit akart azzal a képriporttal, amit a kétnyelvű vajdasági helységnévtáblák hiányának kritikájaként tett közzé. Hogy más publikációkra hirtelenjében most ne hivatkozzam.”

Kedves Béla, őszintén remélem, annyira ismeresz, hogy Te sem gondolod komolyan, holmi “kétértelmű megfogalmazás leple alatt” kívánok bármit is produkálni. Ha nem fogalmaztam eléggé világosan, az hibámul fölróható, de szándékosság a ködösítésre benne nem volt. Az (akkori) hivatalos pártideológia sem nyilvános, sem titkos véleményét nem ismerem, nem is ismerhetem, hiszen én kommunista soha nem voltam, s így, nagyjából életutam felén már nem is igen hiszek benne, hogy valaha kommunista lesz belőlem. A Symposium ultrabalos megjelölése tőlem származik, talán nevezhetjük “írói, alkotói szabadságnak” azt, hogy a Sziveri-féle szerkesztőséget ultrabalosnak nevezem, s ezt a véleményemet fönntartom, még akkor is, ha szerinted az ultrabalosok a Vörös Brigádoktól Pol Potig terjednek. Igaz, megjegyzed: a közöttük tátongó mélységes sötétségbe (ezt még én mondom) még “sok minden beleférhetett”. Én nem tudom másként értelmezni azt a törekvést, amely a fennálló kommunista diktatúrát, vagy ha akarod, hogy enyhébben fogalmazzak: hatalmat balról akarja jobbitani, mint ultrabalosság. Kapásból egyik legsikeresebb sorozatotokat, Eörsinek a Lukács Györggyel készített beszélgetéseit említeném. Ugye, sem Eörsi, aki mondhatni folyamatosan jelen volt a Sympóban, sem Lukács a legnagyobb jó- vagy rosszindulattal sem nevezhető nem baloldalinak. Velük együtt említeném még meg Heller Ágnes, Fehér Ferenc vagy a költő Petri György nevét. Délvidéki, illetve vajdasági viszonylatban Várady Tiborral, Végel Lászlóval, Losoncz Alpárral folytathatnám a sort.

A már idézett naplódban 1983. január 22-én a következőket írod: “A Lukács-interjúnak szinte felszabadító ereje volt a szerkesztőség többsége számára. Önbizalmat adott nekik, mert ez már jelentőségét tekintve nem volt többé provinciális ügy, másrészt növelte a felelősségüket, egyenes arányban azzal a szinte nemi izgalommal, amit a közlés körüli hatalmi hercehurcák váltottak ki. S erre következett a lengyel szám, ami végleg eldöntötte az Új Symposium számára választható alternatívát. A folyóirat ettől kezdve újra tényezővé vált: megmutatta magát, ha nem is teljes fegyverzetben, de készültségben, elszántan.” (Csak halkan kérdelem: kit érdekel ma már Lukács György? Vagy Eörsi, vagy...?)

A lengyel Szolidaritás mozgalmát is úgy élte meg mint a hőskor munkásmozgalmainak modern folytatását. Abban az időben egyszer Horgoson voltunk egy társaságban, amikor a lengyelországi eseményekről beszélünk. A londoni rádió magyar adásait hallgatván próbáltam a lengyel egyház jelentőségéről beszélni, amire Te csak legyintettél, pedig (talán a nevét így írják) Jerzy Popjelusko atyát akkortájt rabolták el, majd verték halálra a lengyel kommunisták... Természetesen elismerem, és mindig is elismertem a Symposium lengyel számának jelentőségét, és azt is nagyra értékelem, hogy a kétnyelvű vajdasági helységnévtáblák hiányával foglalkoztatok, de ez még nem jelenti azt, hogy a lap vagy a szerkesztőség szellemisége ne baloldali, vagy akár ne ultrabaloldali lett volna. És most nemcsak arra gondolok, a szerkesztőségben hány volt közületek a kommunista, hanem sokkal inkább a lapban megjelenő írások szellemiségére, illetve a már Tőled idézett naplójegyzetre: “A Lukács-interjúnak szinte felszabadító ereje volt a szerkesztőség többsége számára...” Ami pedig Illyés Egy mondatát illeti, a dokumentumok alapján a Kommunista Szövetség, meg az ott basáskodó perzekutorok nyilván összekötötték a F. Rundschauban megjelent interjúval, de ez ellen Ti nemcsak nyilvánosan, hanem saját magatokban is tiltakoztatok! (Lásd a már idézett naplójegyzetet!) Talán ide kívánczik még egy naplóbejegyzésed:

„1984. november 28.

Részlet egy levélből:

Egyáltalán nem az általunk minap vitatott kérdés végleges eldöntéséhez kívánok „tekintélyi érveket” bevetni, inkább azért hivatkozom Jászi Oszkára, hogy az említett problémát még egy igen lényeges aspektusból végiggondolhassuk. Meggyőződésem ugyanis, hogy az általad s általam is mintegy belső szükségletként igényelt és megfogalmazott (...) internacionalista jugoszlávság-koncepció csak akkor lesz, akkor lehet több értelmiségi ethosznál, ha úgy tudja meghaladni a nemzeti partikularitás szűkre szabott szellemi vadászterületeit, hogy aközben egy pillanatra sem feledkezik meg arról, amit Jászi világosan látott, hogy ti. a nemzeti aspektus mindenképpen az emberi emancipáció része, ha úgy tetszik, átugorhatóan lépcsőfoka.” (A kiemelés tőlem, B. J.)

Ez a jugoszlávság-koncepció ad minden bizonyítást magyarázatot arra, hogy miért tartotta a szerkesz-

tőség annyira fontosnak azoknak a jelenlétét a Symposionban, akik végül is a veszttét okozták. Meggyőződésem továbbra is fenntartva állítom, nem a 'magyarkodás' volt a fő bűnök. Tolnai Ottó verse, az Orfeusz új lantja nyitotta meg az akkori hatalmasságok által elítélendőnek vélt művek sorát az Új Symposion 1982. októberi számában. Tolnai a versben egy Gojko Djogo nevű barátjához szól, akiről kiderül, hogy költő és hamarosan börtönbe kell vonulnia valamiért. A versből nem tudhatjuk, mi a Gojko Djogo nevű valaki bűne, sőt azt sem, hogy ő, azon kívül, hogy költő, kicsoda? Tolnai a vers első versszakában elmondja, egy kerek üvegasztalon ír és szépen látja bunkós térdeit, látja összelapított faloszát és az írás közben megnyomított heréjét. Látja még a szőnyeg halvány macskaszarfoltját, azon hétmérföldes cipőjét és cipőjében a végtelen pertliket. Aztán hirtelen meglátja ugyanezen a füstös üveglapon keresztül az ő Gojko Djogo barátját. A gyanútlan olvasó itt most egy pillanatra megáll és elmereng. Vajon ki ez a Gojko Djogo? Talán az imént föl soroltak valamelyike? Vajon ki?... Ez után a vers után egy évtizeddel találkoztam újra Tolnai barátja nevével, a Magyar Szóban olvastam róla, s mivel azóta is már jónéhány év telt el, pontosan nem emlékezem, de mint ha valamilyen horvát-, muzulmán- vagy albán-kérdés megoldásával kapcsolatban írtak volna róla. Valószínűnek tartom, Te erről gyakorló politikusként sokkal többet tudhatsz, mint én, a gyakorló újságolvasó.

A sorban a következő ominózus írást Gojko Nikoliš jegyzi, aki még egy változatot írt a Félmeztelen sziget témájára. Számunkra, vajdasági magyarok számára életbevágóan fontos téma lehetett akkoriban, hogy a Goli otokon 1948 és 1951 között a legfőbb állami (értsd: párt-) vezetés tudtával vagy tudta nélkül kínozták a bűnös (sztálinista) és az ártatlan (közöttük magyar) elítélteket. Meglehetősen naiv dilemma, emellett Nikoliš a Goli otok intézményét nem kérdőjelezi meg: „Ebben az országban egyetlen józan gondolkodású, igazságszerető és becsületes ember sem akar itélkezni dicső történelmünk fölött, de ezzel a történelemmel kiváltképpen most nem lehet és nem szabad elpalástolni azokat a sötét 'epizódokat', amelyek megrendezői jószerint végzetszerűen éppen azokat a módszereket és szisztémákat követték és alkalmazták, melyek ellen történelmünk olyan hőiesen és győzedelmesen küzdött.” (G. Nikoliš: Még egy változat a Félmeztelen sziget témájára, Új Symposion, 1982. október, 210-es szám). Gojko Nikoliš 1950-51 körül a Jugoszláv Néphadsereg tisztségviselője volt.

Az elmarasztalt írások sorában a következő Boro Krivokapićé, akitől Két beszélgetés Krležával címmel jelentetett meg a Symposion szerkesztősége egy interjút. Az interjú alcíme: 1. Kiszolgáltatva a sorsnak 1941 (összetűzés az irodalmi baloldalon). Ebből is nagyon fontos dolgokra derül fény, többek között arra, hogy Krležát a Pártból (igen, ebből a Nagybetűsből) a Komintern és Moszkva követelésére zárták ki, valamint arra is, hogy Krležát 1941-ben hiába várták maguk közé a partizánok, ő Đilas és Zogović miatt nem mert elmenni, mert ezek az urak, bocsánat, elvtársak őt lelőtték volna. Szegény Krleža abban az időben egyesegyedül róttá az utcákat az usztrasák és a kommunisták között, az usztrasák kommunistának, a kommunisták trockistának tartották. Egyszer az utcán odament Josip Krašhoz, hogy megkérdezze, mi lesz vele, aki a nagy író (lehet, van közöttünk még ma is olyan, aki innen egy birtokos esetet hiányol, hiszen Ivo Andrić is a „mi Nobel-díjasunk” volt, nagyjából úgy, mint a „mi Kertészünk”) meglátván hátrálni kezdett, miközben azt szisztegte: Ne gyere közelebb... Ne kompromittálj engem! S hogy az írófejedelemtől alkotott véleményének nyomtatékot adjon, még köpött is egyet! (Vajon annak idején szánkban megkeseredett volna-e a finom Kraš csokoládé íze, ha ismerjük ezt a kis epizódot a néphős életéből?) Ennek az interjúnak Krleža mellett a következő megkerülhetetlen személyiségek a szereplői: Mladen Iveković (politikai munkás, diplomata, jogászdoktor, fő műve: A horvát baloldali értelmiség 1918-1945), Lasić Stanko (irodalomteoretikus és történész, műve: Összetűzés az irodalmi baloldalon), Ognjen Prica (politikai munkás, tanár és újságíró, a Jugoszláv Kommunista Pártnak 1921-től tagja), Zvonimir Rihtam (villamosmérnök és fizikus, Božidar Adžijával és más elvtársaival együtt a rendőrség 1941-ben elfogta és kivégezte) és végül Josip Kraš, akivel már találkoztunk (de mi talán jobban jártunk, mint szegény Krleža, felénk már nem köpött), (a JKP-nek 1928-tól tagja, a JKP KB-nak az V. országos értekezleten lett tagja, s mindemellett még néphős is).

Azután itt van Zdenka Acín beszélgetése Nikola Miloševićyvel (Kérdések Nikola Miloševićhez), amelyben Gojko Đogo könyvének betiltása a téma, Radics Viktória pedig a Sterija Játékok körül kialakult bonyodalmakról tudósít. Míg az 1981-es Sterija Játékokon a Ljubiša Ristić, Dušan Jovanović és Danilo Kiš fémjelzte fesztivál „azon ritka pillanatok létrehozója volt, amikor az élet és a művészet rég nem volt egybeizzásával a közönség, a színészek és a rendező együttesen va-

lóságos energiát generált”, addig az 1982-es játékokról csak annyit lehet Danko Grić szavaival elmondani: „Teatar treba u neslobodnom društvu zabraniti!” Radics Viktóriát annyira elragadtathatta eme kijelentés bölcsessége, hogy egy magyar nyelvű társadalmi, művészeti és kritikai lapban elfelejtette azt lefordítani, de lehet, már akkor is igaz volt egy másik ősi bölcsesség, miszerint: „Govori srpski, da te ceo svet razume!” Ha a Tisztelt Olvasó és Te, Béla megengeded, akkor most én sem fordítok!

És természetesen nem feledkezhetünk el a Te írásodról sem, az Előre pennabajnokokról. Talán ez a kis áttekintés méltán bizonyítja, jogtalanul állították volna rólatok a tartományi meg más hatalmasságok, a „pánhungarizmus” veszélye fenyegeti a Sympót.

Kedves Béla, jól tudom és egy pillanatra sem feledkeztem meg arról, hogy a magyarkanizsai tanárok orgonahangversenyének esetéről Te és Siflis Zoltán készítettetek filmet, mi több, jól emlékszem arra is, hogy Horgoson az egyik ifjúsági klubban én is megtekintettem azt, meg még arra is, hogy a horgosi bemutató előtt Szabadkára beutaztam csak azért, hogy megnézhessem a filmet. Az akkori magyar „csúcsértelmiségiek” közé azonban természetesen sem Téged, sem Siflist, sem önmagamot nem soroltam, sorolom, azt

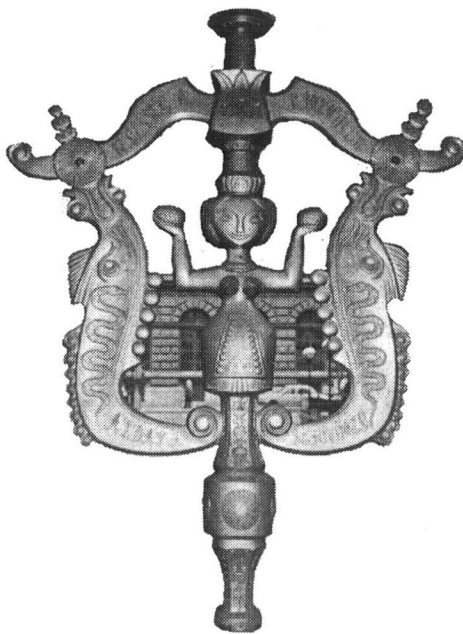
ugye most sem kell megmagyaráznom, hogy miért nem, s nem kell név szerint sorolnom, hogy szerintem kiknek kell szégyenkeznie amiatt, hogy gyáván szemet húnytak a fölött a szégyenteljes eset fölött. És arra is emlékszem, akkoriban a film megtekintéséhez is bátorság kellett, nemhogy annak elkészítéséhez...

És végül, kedves Csorba Béla, ha megengeded, elmondom még azt, hogy akkor, a Sziveri-féle szerkesztőség menesztése utáni időkben Veled példálóztam, mert Te voltál az, aki ahelyett, hogy fölvette volna a megsértett és üldözött irodalmárok pózát, továbbra is dolgoztál, ha jól emlékszem, akkoriban sorra jelentek meg néprajzi jellegű tanulmányaid, tetted, amit tehetél. És remélem emlékszel még arra a versre, amit Neked címeztem: Az Béla kerálnak tatárvészös időkben. És ugye, talán nem szerénytelenség, azt is tudod, amikor az Újvidéki Rádió délutáni híradójából tudomást szereztem letartóztatásodról, mert nem voltál hajlandó engedelmessé a legutóbbi balkáni háborúba szólító parancsnak, azonnal tollat ragadtam és elsőként én tiltakoztam a Magyar Szóban az őrizetbe vétele ellen.

Barátsággal üdvözlő:

Bata János

Horgoson, 2003. szeptember hó 18. napján

Szőlőistennő